

Embrionalni kapitalizem

Položaj in delovanje podjetja v jugoslovanskem gospodarskem sistemu sta boj za obstanek – in ne za bogatenje.

Če si (izmed mnogih) izberemo takšno gledišče, lahko raziščemo tudi številna pojasnila: zakaj je naše podjetje neučinkovito, celo kadar se mu odpro novi prostori na trgu; zakaj ne more učinkovito vsrkavati sodobnega znanstveno-tehničnega napredka in se vključevati v svetovno delitev dela, in, na koncu, v kolikšni meri so novi ustavni amandmaji, prvi reformni zakoni, ki so nastali na njihovi podlagi in ideološki prelomi ob njih, zametek, nekakšen embrionalni kapitalizem.

Navdih za takšen pristop sem dolžan sovjetskemu ekonomistu Isaaku I. Rubinu (1886–1937?) in njegovi, pri nas prevedeni knjigi *Ogledi o Marxovoj teoriji vrijednosti*, ki je leta 1978 izšla pri založbi Stvarnost v Zagrebu.

V (kot se je kasneje pokazalo) jalovem prizadevanju, da bi razbil dogmatsko tolmačenje Marxovega zakona vrednosti kot kalkulativne, računovodske substance ali »tekočine«, ki se »preliva«, je Rubin potegnil jasno črto med nespornostmi okrog delitve dela in delitve kapitala. Navedel (in izčrpno utemeljil) je dve vrsti blagovne produkcije.

1. V enostavni blagovni produkciji se proizvajalec ravna po načelu: $V = c + (v + m)$. Ko poravna svoje stroške proizvodnje, vključno s sredstvi za obnavljanje proizvodnje (c), novonastalo vrednost razdeli na del, ki mu služi za lastno ohranitev (v) in presežek (m); del gre za večjo osebno porabo, del pa za razširjeno reprodukcijo. To je ravnanje in logika ohranitve, obstanka – in na tej podlagi poteka delitev celotnega družbenega dela po načelu prvotne delovne vrednosti: za enako delo enak dohodek.

2. V kapitalistični blagovni produkciji sta ravnanje in logika drugačna, sledita formuli: $V = (c + v) + m$. Pri tem ne gre samo za formalno premikanje oklepajev. Potem, ko so pokriti vsi stroški proizvodnje, z mezdo vred, se v kapitalističnem sistemu prične velika delitev presežne vrednosti: za enak vloženi kapital enak profit. To je nov način obnašanja in logika bogatenja. Hkrati je to tudi nov način delitve: enakost kapitala je neenakost dela.

3. Rubinova shema nam kaže še prehodno obliko, za katero je menil, da je le njegov miselni konstrukt. To naj bi bila tista oblika, ko lastnik produkcijskih sredstev v enostavni blagovni produkciji prisvaja presežno vrednost, vendar se še ne vključuje v cirkulacijo in delitev kapitala, ampak ga troši ali na kakšen način akumulira. To obliko je imenoval embrionalni kapitalizem.

Zakaj moramo znova spominjati na te preproste sheme iz osnovnih tečajev politične ekonomije? Več razlogov je, da so za jugoslovansko podjetje in njegove perspektive danes tako aktualne.

Čeprav je jugoslovanski model samoupravnega socializma bolj ali manj v teoriji, nekoliko pa tudi v praksi, dolgo priznaval blagovno-denarne odnose in tržišče, je njegov osnovni gospodarski subjekt (podjetje) ostajal v glavnem pri enostavni blagovni produkciji. Tržišču namreč priznavamo, da v določeni meri verificira vrednost produkcije tega blagovnega proizvajalca, samoupravnega podjetja. Ra-

zen tega od tega tržnega mehanizma pričakujemo, da bo reguliral delitev celotnega družbenega dela, in sicer po načelu: za enako delo enak dohodek (osebni dohodek). V takšnih okvirih se gibljejo tudi samoupravna podjetja. Potem, ko pokrijejo stroške svoje produkcije, namenijo novonastalo vrednost za osebne dohodke, presežek vrednosti pa voluntaristično razdelijo: del gre za povečanje osebnih dohodkov, del pa za razširjeno reprodukcijo.

O takšnem ravnanju priča vse naše socialno-ekonomsko okolje. Pri nas vsi zahtevajo najprej enake osebne dohodke za vse: za enako vloženo delo naj bi dobili enake plače vsi, v Sloveniji in v Makedoniji. Skupina ekonomistov iz Zagreba, ki so se imenovali za »Kidričeve naslednike«, je s pomočjo zapletenih ekonometričnih metod celo izračunala, kakšne naj bi bile osnovne plače vseh zaposlenih v jugoslovanskem gospodarstvu, po vrstah in kvalifikacijah. V podobne obračunske piščali delovne vrednosti piskajo tudi dokumenti ZKJ o delitvi na osebni dohodek I in osebni dohodek II. Po eni strani se delavskemu razredu tako pripisuje, da je zainteresiran za vlaganja v razširjeno reprodukcijo, po drugi pa mu državni ukrepi predpisujejo, kolikšna mora biti stopnja akumulacije. Vse to je, navsezadnje, utemeljeno v teoriji in praksi združenega dela: skoznjo se skuša celotno družbeno delo (ob posredovanju tržišča kot regulatorja) razdeliti po načelu »vloženega dela« v enostavni blagovni produkciji, brez cene kapitala.

(Kako razsežni in globoki so pri nas ideološki nesporazumi ob teh vprašanjih, bo še bolj jasno, če se spomnimo na Rubinovo razlago zakona delovne vrednosti: prehoda iz sestavljenega v enostavno delo ni mogoče izvesti z nikakršnimi računskimi čarovnijami, prav tako kot ni mogoče vnaprej določiti razmerje med osebnimi dohodki in akumulacijo – v obeh primerih je to pravzaprav funkcija tržišča.)

S takšno logiko enostavne blagovne produkcije (ki ni lastna le delavcem, ampak tudi vodilnim krogom in politobirokraciji) je jugoslovansko podjetje postalo gospodarski subjekt, ki se bori za obstoj, za nekakšno akumulacijo še, za bogatenje pa nikakor ne. Bogatenje je, razen tega, tudi ideološko dvomljivo početje.

Nenazadnje se v takšnem sistemu izgubljajo tudi ekonomska merila izbiranja in učinkovitega uvajanja sodobne tehnologije – saj ne oblikuje tržnih razmerij relativnih cen produkcijskih faktorjev, predvsem dela in kapitala. Na eni strani imamo zato visoke stopnje bruto investicij v družbenem proizvodu, na drugi pa nizko donosnost tega kapitala in neučinkovito izkoriščanje celo zelo sodobne tehnologije. V takšnih pogojih se podjetniška funkcija (racionalno kombiniranje dejavnikov produkcije s prizadevanji za čim večji profit in bogatenje) niti ne more razviti, tako pa se tudi gospodarstvo ne more hitro prestrukturirati.

Pravzaprav je usoda vseh gospodarstev tako imenovanega modela realnega socializma enaka. O njihovih pomanjkljivostih vemo že dovolj. Zanimarjamo pa dejstvo, da je ves njihov gospodarski mehanizem (v državnem planiranju ali pri delnem popuščanju trgu) zgrajen na načelih enostavne blagovne produkcije, da se ravna po primitivnih razlagah zakona delovne vrednosti, ki zahtevajo za enako delo enako plačilo. Formiranje kapitala je le dodaten davek, ki ga zahteva država, plačujeta pa ga inflacija in pomanjkanje blaga. Brez funkcij kapitala in tržišča so zato ostala gospodarstva realnega socializma brez moči, da bi se prestrukturirala v smeri sodobnega znanstveno-tehničnega napredka.

Morda bi bilo pravilneje vnesti v naša razmišljanja droben popravek in reči, da se je naš samoupravni gospodarski sistem delno razvijal v smeri tistega, kar je Rubin imenoval embrionalni kapitalizem. Funkcijo zagotavljanja vseh oblik skupne porabe in akumulacije je prevzemala država kot dejanski lastnik produk-

cijskih sredstev. Vendar pa se tudi v takšnem modelu niso do konca uveljavili mehanizmi tržišča v delitvi celotnega družbenega dela ob posredovanju enakosti kapitala.

Zato smo sedaj v fazi prehoda iz tega gospodarskega sistema enostavne blagovne produkcije in državnega embrionalnega kapitalizma v model čistega, sodobnega kapitalizma. To pa je sistem, v katerem celotna delitev družbenega dela temelji na izenačevanju kapitala. Najtežji problem pri tem je, kako premagati dogme, ki se ne morejo sprijazniti s tem, da takšen sistem zahteva odnos: enakost kapitala – neenakost dela. Iz tega izvirajo vsi naši spori o obrestnih merah, cenah kapitala, družbeni lastnini, delnicah, tržišču kapitala.

V tem smislu shematski prikaz našega ekonomskega sistema in njegovih transformacij nenehno razpada na nasprotja med enostavno blagovno produkcijo in sodobno kapitalistično produkcijo; med bojem za obstanek in bojem za bogatenje; med sistemom stalnih družbenih redistribucij po »vloženem delu« in sistemom ekonomske ustvarjalnosti in bogatenja, v katerem bi se (prek podjetništva in trga produkcijskih faktorjev) »ves čas izenačevale neenakosti, ki nenehno nastajajo«.

Na enem polu našega gospodarskega sistema je zato še vedno trdno zasidran Zakon o združenem delu z embrionalnim državnim kapitalizmom in politokratsko redistribucijo vred, na drugem pa so poskusi, ki naj bi nas pripeljali v razvitejši kapitalistični sistem s tistimi ustavnimi amandmaji, ki priznavajo tržišče produkcijskih faktorjev. Vendarle, temeljna načela Ustave so še vedno ujeta v meje »vložnega dela«. In dokler z njimi namesto golega obstanka ne bo zagotovljena pravica do bogatenja vseh dejavnikov v produkciji ter neomejena državljanska svoboda za ukvarjanje z gospodarsko dejavnostjo, toliko časa se ne bomo mogli izviti primitivnemu državnemu embrionalnemu kapitalizmu in stopiti v razvit tržni kapitalizem.

(Opomba: o razvitem, čistem ali sodobnem kapitalizmu govorimo v tem prikazu kot o modelu razvitega tržnega gospodarskega sistema, ne da bi se spraševali o nujnosti in možnosti za to, da bi zunaj njega nastal mehanizem za uresničevanje določenih socialnih in socialističnih ciljev družbe.)

JOŽE MENCINGER

1930 ali 1947?

Razprave o gospodarski reformi in tržnem gospodarstvu so ustvarile iluzijo, da bo z uvedbo trga Jugoslavija kar preko noči postala dežela blaginje, podobna Švedski ali Švici. Dejansko pa smo pred razpotjem, ki ga ponazarjata letnici 1930 in 1947; uspešno izvedena gospodarska reforma nas bo namesto v deželo blaginje pripeljala v kapitalistično gospodarstvo z gospodarskim stanjem, podobnim tistemu iz tridesetih let, spodletela reforma pa v stanje, podobno tistemu po vojni, torej v nekakšno tržno-plansko gospodarstvo z vsemi ekonomskimi, predvsem pa socialnopolitičnimi značilnostmi takšnega stanja. Ugovor, da je prispodoba pretirana, drži samo delno in predvsem zato, ker je zdajšnje družbeno bogastvo mnogo večje, kot je bilo pred šestdesetimi ali štiridesetimi leti.

Prispodoba zahteva utemeljitev in izbiro med alternativama.